

УДК 76.071.1Базилевич:[655.26:002.1](477)"19"

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.1.9>**Зайцева Вероніка Іванівна,**

кандидат мистецтвознавства, доцент

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0003-1160-1760

nika.zaytseva@gmail.com

Кузьменко Галина Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Київської муніципальної академії естрадного і циркового мистецтва

ORCID ID: 0000-0002-0613-3934

glnkuzmenko36@gmail.com

Буйгашева Алла Борисівна,

народний художник України, професор

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0002-3549-195X

a.buihasheva@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНО-ШРИФТОВИХ КОМПОЗИЦІЙ АНАТОЛІЯ БАЗИЛЕВИЧА ЯК ПРИКЛАД ХУДОЖНЬОГО ОФОРМЛЕННЯ ОБКЛАДИНОК ВИДАНЬ

У статті висвітлено особливості графічно-шрифтових композицій книжкової графіки відомого українського художника-графіка, ілюстратора, народного художника України Анатолія Базилевича як приклад гармонійного художнього оформлення видань. Значну увагу приділено культурі створення української книжки другої половини ХХ століття. Адже поняття «мистецтво книги» охоплює широку галузь художнього професіоналізму. Досліджуючи яскраву творчу індивідуальність Анатолія Базилевича, можемо зазначити, що його графічні роботи визначали і визначають сьогодні самобутнє обличчя української книжкової графіки та її місце у світовому мистецтві. Мистецтво Базилевича збагачене не лише психологічною виразністю образів, а й художніми прийомами втілення. В творчості художника гумор переплітається з гострою сатирою, гармонійно поєднуючи й ліричні нотки.

Поняття композиції книги логічно вкладається у визначення організації різноманітних елементів в єдину художню форму. І найважливішу, без перебільшення, роль в єдиній системі художнього оформлення книжки, є графічно-шрифтова композиція обкладинки видання. У смислового й стилістичного поєднанні з шрифтовою групою, ілюстрація стає не тільки графічним об'єктом, скільки цілісною образною моделлю певного художнього й літературного сюжету. Графічно-шрифтова композиція, в першу чергу є виразником гармонічного поєднання елементів в книзі і не може бути абстрагована від змістовних та функціональних зв'язків. Анатолій Базилевич створював не тільки окремі ілюстрації до літературних творів, а й комплексне художнє оформлення обкладинок до книжок. Такий творчий підхід складає загальну просторово-виразну композицію образного книжкового ансамблю. Висвітлення прикладів такого комплексного підходу до художнього оформлення, зокрема, обкладинок до книжок, доводить, що роботи А. Базилевича вирізняються високою культурою художнього дизайну макету у гармонічному поєднанні ілюстрацій з шрифтовим оформленням.

Ключові слова: Анатолій Базилевич, художник-графік, обкладинка, ілюстрація, книга, композиція, видавництво.

Zaitseva Veronika, Kuzmenko Halyna, Buihasheva Alla. FEATURES OF GRAPHIC AND TYPOGRAPHICAL COMPOSITIONS OF ANATOLY BAZYLEVYCH ON THE EXAMPLE OF THE ART DESIGN OF PUBLICATION COVERS

The article highlights the features of the graphic and font composition of the book graphics of the famous Ukrainian graphic artist, illustrator, national artist of Ukraine Anatoliy Bazylevych as an example of harmonious

artistic design of publications. Considerable attention is paid to the culture of Ukrainian book-making in the second half of the 20th century. After all, the concept of "book art" covers a wide field of artistic professionalism. Considering Anatoliy Bazylevych's bright creative personality, it can be noted that his graphic works determined and determine today the distinctive face of Ukrainian book graphics and its place in world art. Bazylevych's art is enriched not only by the psychological expressiveness of images, but also by artistic methods of embodiment. In the artist's work, humor is intertwined with sharp satire, harmoniously combining lyrical notes.

The concept of book composition is logically included in the definition of the organization of various elements into a single artistic form. And the most important, without exaggeration, role in the unified system of artistic design of the book is played by the graphic and font composition of the cover of the publication. After all, the cover is, so to speak, the face of the book. In the content and style combination with the font group, the illustration becomes not so much a graphic object as a complete pictorial model of a specific artistic and literary plot. The graphic and font composition is primarily an expression of the harmonious combination of elements in the book and cannot be abstracted from meaningful and functional connections. Thus, Anatoliy Bazylevych, cooperating with publishing houses, created not only individual illustrations for literary works, but also complex artistic design of book covers. Such a creative technique forms a general spatially expressive composition of a figurative book ensemble. After all, a complex phenomenon – the composition of a book – is created under the condition that the artist consciously operates with the means of compositional construction in accordance with the logic of organizing the compositional space of the publication. Highlighting examples of such a complex approach to artistic design, in particular book covers, proves that A. Bazylevych's works are distinguished by a high culture of artistic layout design, in a harmonious combination of illustration and font design.

Key words: Anatoliy Bazylevych, graphic artist, cover, illustration, book, composition, publishing house.

Вступ. Творчий доробок українського художника-графіка, ілюстратора, Анатолія Базилевича посідає особливе місце в царині вітчизняного книговидавництва другої половини ХХ століття. У цьому дослідженні маємо можливість, на наведених зразках обкладинок до видань, висвітлити й обґрунтувати основні чинники внеску цього видатного митця в ілюстрування та комплексне художнє оформлення вітчизняного книговидавництва.

Постановка проблеми. Сучасний мистецький простір книжкової графіки та української книговидавничої діяльності, зокрема, потребують ретельного розгляду й дослідження найкращих зразків, що демонструють високий рівень книжкового мистецтва й можуть слугувати прикладом української школи художнього оформлення літературних видань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує чимало публікацій, присвячених художньому оформленню видань. Та серед дослідницьких робіт мало висвітленим є творчий доробок Анатолія Базилевича як майстра з вирішення просторово-виразних композицій цілісного книжкового ансамблю. Так, однією з фундаментальних праць про творчість українського художника Анатолія Базилевича й дотепер залишається монографія відомого мистецтвознавця та критика Михайла

Криволапова, де детально розглядаються ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського [8]. «Через розкриття образів і характерів художники-ілюстратори майстерно передають емоційний лад літературного твору, працюючи над ілюстраціями, із захопленням вирішують завдання створення цілісного книжкового організму» – наголошував у своїх працях відомий український мистецтвознавець Ігор Верба [3].

Ґрунтовний матеріал, що доповнив сучасні знання про тенденції в ілюструванні та макетуванні українських видань дали дослідники: Леонід Владич в книзі «Мовою графіки» [4], Галина Заварова в статті «Ілюстрація в сучасній книжці для дітей» [5], Борис Валусько в статті «Проблеми зовнішнього оформлення дитячої книжки» [2], Олеся Авраменко в статті «Образи вічної мудрості» [1] та ін.

Мета полягає у висвітленні й дослідженні особливостей графічно-шрифтових композицій з книжкової графіки відомого українського художника-графіка й ілюстратора Анатолія Дмитровича Базилевича як прикладу самобутнього творчого почерку для сучасного мистецтва книги України.

Результати досліджень. У другій половині ХХ століття книго-видавнича галузь України приділяє багато уваги архітектонічній будові видань з єдиною композиційною системою.

Культура створення структурно-композиційного ансамблю в книжці стає невід'ємною особливістю української національної школи книжкового дизайну. Такі тенденції у своїй творчості демонструють чимало видатних українських майстрів книжкової графіки. Серед них найкращі представники школи української книжкової графіки: В'ячеслав Голозубов, Софія Караффа-Корбут, Анатолій Базилевич, Євгеній Крига, Адель Гілевич, Іван Крислач, Георгій Якутович, Володимир Юрчишин, Сергій Артюшенко, Валентина Мельниченко, Ігор Вишинський, Ніна Денисова, Іван Крислач, Світлана Кім, Вікторія Ковальчук, Микола Пшінка, Олена Михайлова-Родіна та багато інших. Створюючи цикли ілюстрацій до літературних творів, вони приділяли багато уваги комплексному художньому оформленню видань. Найпоказовішими у цьому відношенні є книжки в оформленні Анатолія Базилевича.

У 1953 році, переїхавши з Харкова у Київ, тоді ще молодий митець А. Базилевич, розпочинає співпрацювати з багатьма київськими видавництвами: «Молодь», «Дніпро», «Радянський письменник», «Радянська школа», «Мистецтво», Державне видавництво дитячої літератури «Веселка». Так розпочинається творчий шлях відомого митця – автора образотворчої візуалізації творів класиків української літератури: Івана Нечуя-Левицького «Старосвітські батюшки та матушки» (1963),

«Кайдашева сім'я» (1980), «Микола Джеря» (1980); Івана Котляревського «Енеїда» (1968), «Наталка-Полтавка» (1981) і «Москаль-чарівник» (1987); Григорія Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» (1959); Марка Вовчка «Записки причетника» (1954); Івана Франка «Абу-Касимові капці», «Арабська казка» (1965); Остапа Вишні «Перший диктант» (1962); Оксани Іваненко «Друкар книжок небачених» (1964) та ін.

Анатолій Базилевич брався за комплексне оформлення творів не тільки українських письменників, а й видань авторів зарубіжної літератури. Зокрема, ним були проілюстровані: «Пригоди бравого вояки Швейка» (1958) Ярослава Гашека, казки «Гензель і Гретель» (1959) братів Грім та «Казка про попа і наймита його Балду» (1979) Олександра Пушкіна (в українському перекладі), збірок «Українські народні казки» (1975) та «Стежками премудрих казок: народні казки» (1998).

А. Базилевич виявив себе тонким майстром комплексного композиційного оформлення книги. Спочатку він робив режисерську розкадровку ілюстративних елементів у поєднанні з шрифтовим вирішенням, таким чином, створюючи макет майбутньої книжки. Недарма митець проводив аналогію між професією книжкового графіка і фахом режисера. Насамперед, найважливішу роль у «режисурі» видання А. Базилевич надає розробці художнього оформлення

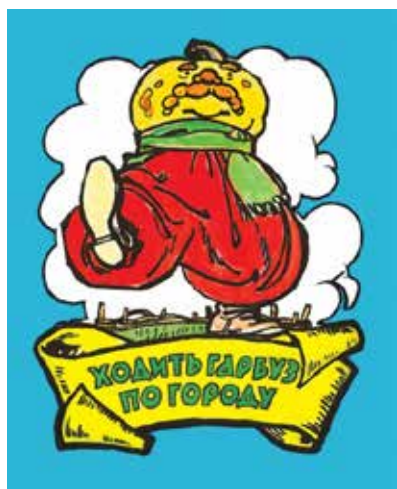


Рис. 1–3. А. Базилевич. Обкладинки до книжок «Ходить гарбуз по городу», «Цап та баран», «Сірко», 1959–1976 рр.

обкладинки книжки. Про це свідчать чимало обкладинок до книжок, створених художником. Так, серія обкладинок до українських народних казок «Цап та баран», «Сірко» та народної пісеньки «Ходить гарбуз по городу», створених художником (1959–1976) на замовлення видавництва дитячої літератури «Веселка» (рис. 1–3).

З представлених обкладинок відчувається, що художник задумував графічно-шрифтову композицію як цілісний «організм», де всі елементи утворюють гармонію кольору і стилю. Так, акцидентні шрифти на кожній

обкладинці виконані художником власноруч і є невід'ємною складовою сюжетної графічної композиції. Художня інтерпретація літературних персонажів виразна, дотепна й чітка, завдяки цьому, дитина-читач може чіткіше уявити собі образи героїв книги.

Анатолій Дмитрович також створив численні цикли композицій для обкладинок видань класичної та сучасної української літератури, у яких художньо інтерпретував літературні образи з глибоким розумінням стилю письменника. Розглянемо деякі зразки таких творчих композицій (рис. 4–6, 7–9).



Рис. 4–6. А. Базилевич. Обкладинки до книжок Івана Франка «Абу-Касимові капці», Степана Руданського «Переслів'я», Остапа Вишні «Перший диктант», 1959–1984 рр.



Рис. 7–9. А. Базилевич. Обкладинки до книжок Василя Симоненка «Цар Плаксіє та Лоскотон», Степана Руданського «Пан та Іван в дорозі», Миколая Стояна «Калач», 1960–1982 рр.

Не менш цікавими є композиційні рішення обкладинок до книжок зарубіжних авторів. Ці композиції вирізняються певною гротесковістю, монументальною цілісністю й гнучкими графічними формами, які стилістично пов'язані з рукописними шрифтами відповідного стилю і конфігурації. (рис. 10–12).

Та «вершиною в творчості Анатолія Базилевича означеного періоду стала робота над «Енеїдою» І. Котляревського. Попередниками Базилевича були В. Корнієнко, І. Бурячок, І. Падалка, І. Їжакевич та Ф. Коновалюк, О. Довгаль, М. Дерегус та інші. Кожний з них

намагався досягнути бурлескно-образну глибину «Енеїди», у зримих образах відтворити іскрометний гумор, своєрідну атмосферу земного й небесного, в якій живуть безсмертні герої поеми. За ілюстрації до «Енеїди» Котляревського видавництва «Дніпро» (Київ, 1968 рік) А. Базилевич отримав звання «Заслужений діяч мистецтв УРСР». У 1993 році удостоєний звання «Народний художник України» [6].

Оформлення «Енеїди» – це здобуток дев'ятилітньої (1959–1967) наполегливої, невтомної праці художника. Перше видання



Рис. 10–12. А. Базилевич. Обкладинки до книжок Братів Грімм. «Гензель і Гретель», Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра», Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка», 1958–1959 рр.



Рис. 13–15. А. Базилевич. Обкладинки до поеми Івана Котляревського «Енеїда», 1968–1969 рр.

«Енеїди» в оформленні Базилевича мало чітку книжкову композиційну структуру. Сюжетну, сповнену експресії композицію на суперобкладинці з троянськими човнами (рис. 13) замінено на лаконічний червоний колір з чітким написом білого кольору «Енеїда». Всі варіанти шрифтових композицій для обкладинки і суперобкладинки, були розроблені й виконані художником: назва – зі стилізацією під давньо-грецький шрифт. А під суперобкладинкою була прихована тканинна оправа з коричневим погруддям Енея. Перші видання – 1968, 1969 та 1970 рр. (рис. 14, 15).

Надзвичайно лаконічно вирішено й титульний розгорт. Накреслення шрифтів для автора твору «Іван Котляревський» виконано А. Базилевичем в стилістиці «козацького скоропису».

Кожна з шести частин поеми прикрашена шрифтовим шмуцтитлом, першою ілюстрацією на лівій сторінці книги та основними ілюстраціями на правих сторінках, які розміщені на кожному розвороті. Тобто художник не тільки розробляв ілюстрації, але й приділяв увагу, як цілісному книжковому ансамблю, так і створенню оригінальних шрифтів. Про такий комплексний підхід щодо архітекτονіки у виконанні А. Базилевича свідчать й інші перевидання «Енеїди» І. Котляревського (рис. 16, 17).

Згодом книга перевидавалась ще понад півтора десятка разів, однак вже в інших ілюстрованих подачах і художніх оформлень макетів, зроблених самим митцем.

У монографії відомого критика та мистецтвознавця Михайла Криволапова, детально розглядаються ілюстрації Анатолія Базилевича до «Енеїди», яка й досі залишається однією з фундаментальних праць про художника, де автор зазначає: «Базилевич підійшов до «Енеїди» І. Котляревського не як до припалої порохов старовини, а як до живого, співзвучного почуттям і думкам наших сучасників літературного твору. Саме очима сучасника дивиться художник на тих троянців, карфагенян і латинян, яким фантазія І. Котляревського надала типових рис, притаманних різним соціальним верствам українців кінця XVIII століття... Головним завданням для художника стає, передусім, розкриття змісту літературного твору та психологічної характеристики його героїв» [8, 18].

«В них кожна характерна деталь, кожен елемент підпорядковані основному – виявленню змісту, загостренню образної характеристики літературних героїв. Пластична композиція кожного аркуша позбавлена будь-якої випадковості доволіно зрізаного кінокадру. Ця класична зрівноваженість та довершеність композиції однаково важлива як для монументальних розписів, так і для книжкової



Рис. 16, 17. А. Базилевич. Титульний розгорт до поеми І. Котляревського «Енеїда», обкладинка до книги І. Котляревського «Вибране», 1970–1981 рр.

графіки, що має бути пов'язаною з тектонікою всіх елементів книги» [8, 172].

Висновки. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що український художник-ілюстратор Анатолій Базилевич у своїй творчості в першу чергу турбувався про цілісність і гармонійність книги як художньо-поліграфічного продукту. З'ясовано, що створення неповторних композицій комплексного оформлення книги полягає у тісному зв'язку стилістики шрифтового оформлення і ілюстрацій. Так, до прикладу, перший варіант макету «Енеїди» будувався на принципово інших засадах, ніж в остаточному вигляді, який побачив читач. Вільна верстка і надзвичайно різноманітні щодо композицій малюнки на розворотах, на спускових полосах і в оборку справляли враження темпераментної динаміки й поривчастості,

що мало свої безперечні достоїнства, але не дуже відповідало характеру викладу подій у поемі. В процесі творчих пошуків змінювалося рішення окремих елементів в оформленні видання. Художнику досить непросто вирішувати проблему поєднання логіки літературно-сюжетного й образотворчо-композиційного простору книжки. Анатолій Базилевич блискучо долає виклики щодо комплексного зовнішнього й внутрішнього оформлення книг для дітей та дорослих. Велику роль в його графічно-шрифтових композиціях відіграє підпорядкованість всіх елементів книги. Ціла низка видань, оформлених Базилевичем, демонструє розуміння художником складних завдань мистецтва комплексного оформлення книги і стає прикладом високої культури в царині українського книговидавництва.

Література:

1. Авраменко О. О. Образи вічної мудрості. Київ : Веселка, 1988. 134 с.
2. Валуєнко Б. В. Проблеми зовнішнього оформлення дитячої книжки. Київ : Веселка, 1976. 80 с.
3. Верба І. І. Мистецтво графіки. К. : Мистецтво, 1968. 101 с.
4. Владич Л. В. Мовою графіки. Київ : Мистецтво, 1967. 248 с.
5. Заварова Г. В. Ілюстрація в сучасній книжці для дітей. Київ : Веселка, 1985. С. 118–127.
6. Зайцева В. І. Художня інтерпретація літературних образів Івана Котляревського у культурно-історичному контексті кінця ХІХ – початку ХХІ століть. Дис. на здоб. канд. мист. Київ, 2019. 180 с.
7. Костюченко М. Книжкова ілюстрація: здобутки та проблеми. *Образотворче мистецтво*, 1981. № 5. С. 8–10.
8. Криволапов М. О. Анатолій Базилевич. Київ : Мистецтво, 1976. 96 с.
9. Лагутенко О. А. Українська графіка ХХ століття: монографія. Київ : *Грані-Т*, 2011. С. 184: іл.

References:

1. Avramenko, O. (1988). *Obrazy vichnoyi mudrosti* [Images of eternal wisdom]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
2. Valuyenko, B. V. (1976). *Problemy zovnishn'oho oformlennya dytyachoyi knyzhky* [Problems of external design of a children's book]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
3. Verba, I. I. (1968). *Mystetstvo hrafiky*. Kyiv: "Mystetstvo" [in Ukrainian].
4. Vladich, L. V. (1967). *Movou grafiki* [In the language of graphics]. Kyiv: "Mistectvo" [in Ukrainian].
5. Zavarova, H. V. (1985). *Ilyustratsiya v suchasniy knyzhitsi dlya ditey* [Illustration in a modern book for children]. Kyiv: "Veselka" [in Ukrainian].
6. Zaitseva, V. I. (2019). *Hydognia interpretasia literatyrnyh obraziv Ivana Kotliarevskogo v kyltyrno-istorychnomy konteksti kinsia XIX – pochatky XXI stolit. Dysertasiine doslidjennia* [Artistic interpretation of Ivan Kotlyarevsky's literary images in the cultural and historical context of the late 19th and early 21st centuries: Dissertation research]. Kyiv: [in Ukrainian].
7. Kostyuchenko, M. (1976). *Knyzhkova ilyustratsiya: zdobutky ta problemy. Obrazotvorche mystetstvo*, № 5 Kyiv: [in Ukrainian].
8. Krivolapov, M. O. (1976). *Anatoli Bazilevich* [Anatoli Bazilevich]. Kyiv: "Mistectvo" [in Ukrainian].
9. Lagutenko, O. A. (2011). *Ukrainska grafika XX stolittia* [Ukrainian graphics of the 20th century]. Kyiv: "Grani-T" [in Ukrainian].